

ELLENZÉKI KEREKASZTAL

(portrévázlatok)

A kötetet szerkesztette
és az interjúkat készítette:

RICHTER ANNA

© dr. Richter Anna

ISBN 963 0276518

Kiadja az Ötlet

Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft.

A kiadásért felel: Bánsághi Tamás

Műszaki szerkesztés és grafika: Szűcs Róbert

Olvasószerkesztő: Bánsághi Tamás

Szedés: TIPOPRINT DTP-Centrum

Nyomás: TRENDIMPEX Kőnyomat Kft.

Felelős vezető: Kasza Ferenc

Magyar Bálint

szociológus

Szabad Demokraták Szövetsége

1952. november 15-én született Budapesten.

Középiskolai tanulmányait a Fazekas Mihály Gimnázium orosz nyelvi tagozatán végzi. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerez diplomát 1977-ben, történelem–szociológia szakon.

1977-től 1981-ig a Világgazdasági Kutatóintézet munkatársa.

1980-ban egyetemi doktori címet nyer, a lengyel mezőgazdaságról készített tudományos dolgozatával.

Állásából politikai okok miatt bocsátják el.

1981-től kezdődően egyik szerkesztője a Medvetáncnak.

1982-től 1987-ig a Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos munkatársa. 1981 és 1987 között részt vesz a Szövetkezeti Kutató Intézet és a HUNNIA Filmgyártó Vállalat közös filmdokumentációs programjában.

Ennek során több faluszociológiai film elkészítésében működik közre.

1988-tól a Pénzügykutató Rt.-nél végez tudományos munkát.

Nős, felesége jogász. Angol, orosz nyelven beszél.

A fiatal ellenzéki politikusok egyik legmarkánsabb, komoly reményekre jogosító alakja.

Igen aktív részt vállalt számos, már történelmi jelentőségű politikai nyilatkozat megfogalmazásában.

– Te megalakulása óta veszel részt az Ellenzéki Kerekasztal munkájában. Egyike vagy azoknak, akik a leghitelesebben számolhatnak be az Ellenzéki Kerekasztalról, szerepéről a magyar belpolitikai életben. Mi indokolta a Kerekasztal létrejöttét?

– Az Ellenzéki Kerekasztal nagyon kényes egyensúly terméke. Létrejöttét két tényező tette lehetővé.

Az egyik az, hogy az egyes szervezeteknek rá kellett jönniük: önmagukban nem jelentenek akkora súlyt, amely a hatalmon lévő pártot arra kényszerítené, hogy komoly tárgyalópartnerként vegye őket számba a társadalom átalakításánál. Az ellenzéki szervezeteknek választaniuk kellett: vagy beérik azzal, hogy pusztán csak véleményezik, utólagosan megbírálják a kormányzat intézkedéseit, vagy pedig megpróbálnak nyomást gyakorolni a kormányzatra, s elérik, hogy az tárgyalásba bocsátkozzon velük. Az utóbbihoz egy időleges koalícióba kell összeállniuk.

A másik tényező a Magyar Demokrata Fórum fejlődésében keresendő. Az MDF megalakulását követően, sőt még az 1988-as szervezetté válásakor is úgy határozta meg önmagát, mint sem nem ellenzéki, sem nem kormánypárti szervezet. Ez azt a feltételezést tükrözte, hogy az ellenzék továbbra sem fog kilépni a nyilvánosság elé abból a szűk körből, ahol az elmúlt 10 évben is mozgott. Az úgynevezett csendes többség az MDF mögé fog felsorakozni. Ezt az a remény is táplálta, hogy 1988 vége felé már mintegy 12 000 tagja volt az MDF-nek.

A növekedési folyamat azonban elkezdett lassulni. Úgy tervezték, hogy márciusi közgyűlésükre tagságuk eléri a 30 000–40 000 főt. Ez azonban nem következett be. Jelenleg, 1989 júliusában, amikor ezt a beszélgetést megkezdjük, kb. 17 000 lehet a tagok száma.

Márciusban tehát egy váltás következett be, amelytől kezdve a Magyar Demokrata Fórum fokozatosan ellenzéki szervezetként jeleníti meg magát. Felmerül a pártá alakulás lehetősége is.

Ami az Ellenzéki Kerekasztalnak már nemcsak a megalakulását, hanem a hosszú távú működését is lehetővé tette, az bizonyos résztvevők megegyezési készsége. Az egyik oldalon az SZDSZ és a Fidesz, a másik oldalon az MDF. Az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységére mindvégig jellemző volt, hogy ha ez a két oldal valamiben egyezsége jutott, akkor az olyan erőt képviselt, amivel szemben nehéz a többi szervezetnek ellenállni.

Mégis azt kell mondanom, hogy az egész Ellenzéki Kerekasztal koncepciójának a leírása – az a helyzet, melyben az utóbbi hónapok egyeztető tárgyalásai folytak – egyedül az SZDSZ programjában volt előzetesen megtalálható.

Ez a program 1989 elején készült. A Szabad Demokraták Szövetségének 1989. március 19-i közgyűlésén már nyomtatásban is megjelent. Tartalmaz egy olyan

fejezetet, amelynek címe: „Az átmenet politikai programja”. Ebben gyakorlatilag a nemzeti egyeztető tárgyalásokat írtuk le. Kétoldalú tárgyalásokat irányoztunk elő, melyeken a sarkalatos politikai törvényekről kell megállapodni: a választási törvényről, a pártok jogi szabályozásáról, információs törvényről, sajtótörvényről és a büntető törvénykönyv módosításáról. Elvetettük az új alkotmány szükségességét. Egy külön fejezetben foglalkoztunk a fegyveres erők depolitizálásával, mint a békés átmenet garanciájával. Egyidejűleg a tárgyalásoknak törvény-előkészítő kompetenciát is követeltünk.

E program első változatát Szabó Miklós történész készítette, s azt írta át Kőszeg Ferenc. Később Pető Iván és Jómagam az elkészült anyagot átdolgoztuk, ebbe a munkába kapcsolódott bele még Tölgyessy Péter. A programunkat nem úgy írtuk le, mint a legvalószínűbb változatát az eljövendő politikai fejlődésnek, hanem mint a leginkább kívánatos megoldást. Azokat az elképzeléseinket foglaltuk össze, amelyek beleférnek abba a megnövekedett szabadságtérbe, amely lehetővé teszi, hogy saját tevékenységünk befolyásolja az eseményeket. Az ellenzék összefogására elő is készítettünk egy felhívást. Akkor még nem látszott, hogy a Független Jogász Fórum is előáll az Ellenzéki Kerekasztal létrehozásának javaslatával. Szerencsénkre Kónya Imre a közgyűlésünkön ismertette a jogászoknak ezt a javaslatát, és Kis János lélekjelenlétének köszönhetően az SZDSZ saját felhívását visszavonta. Egyetértettünk ugyanis azzal, hogy ezt a koalíciót csak egy semleges szervezet tudja összehívni, amelynél nem fenyeget az a veszély, hogy a későbbiekben dominálni akar a koalíción belül.

- Milyen szempontok szerint kerülhettek be ebbe a koalícióba a szervezetek?

- Az első ülésen én emellett kardoskodtam - és ez megfogalmazást is nyert -, hogy az Ellenzéki Kerekasztalba ne alanyi jogon kerüljenek be a különböző szervezetek.

- Miért?

- Az egyesületi törvény szerint már 10 fővel is politikai szervezetek alakulhatnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy ilyen 10 fős „pártnak” is ugyanolyan a súlya, mint az MDF-é és az SZDSZ-é. Már az inkubációs vitákra volt emlékeztem, s ezzel a többségi alapú is egyetérttem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal csak akkor tud működni, ha ott közel szoros súlyú szervezetek vesznek részt. Ugyanis a működés nem szabályozható másképp, mint az szoros súlyú szervezetek révén kialakítható megállapodással. Ilyen megállapodások szintén nem alakulhatnak ki, ha teljesen elenyészlen a részt vevő szervezetek súlya.

Bizonyos nehézséget jelentett a történelmi pártok jelentkezése. Potenciálisan ugyanis ők jelentős politikai képződménnyé válhatnak, azonban megjelenésükkor még nem voltak azok. Felülről hozták őket létre, hiányzott a kiépült bázisuk. Ezért az Ellenzéki Kerekasztal munkájában a két oldal, a Fidesz-SZDSZ, illetve az MDF által kialakított konszenzusnak nem tudtak ellenállni. A Ligát most nem említem, az egy speciális képződmény. A státusa is speciális: megfigyelő.

Kiélezett helyzet először az MSZMP részéről küldött április 8-i meghívás ügyében támadt. Ekkor szervezetünk és a Fidesz azt képviselte, hogy ne menjünk el tárgyalni, mert semmilyen feltételünket nem teljesítették. Az MDF ingadozott, míg a többiek amellett voltak, hogy menjünk el. Az MDF átbillenése rántotta azután magával a többi szervezetet is abban a döntésben, hogy végül nem mentünk el.

Utólag kitűnt, hogy ez a kemény álláspont helyes volt. Azok a pártok, amelyek a Kerekasztalban akkor felelőtlenséggel és egyebekkel vádoltak bennünket, most nem szívesen emlékeznek erre. Még mindig konkrét napirendek nélkül, kompetencia hiányában, talán az Akadémián, a Münnich Ferenc Társasággal és egyebekkel beszélgetnék, ahelyett, hogy érdemi tárgyalások folynának.

- Szerencsére nem így történt. Az más kérdés, milyen eredménnyel záródtak a tárgyalások. A szeptember első napjaiban aláírt megállapodással gyakorlatilag a nemzeti egyeztető tárgyalások befejeződtek. Mi lesz ezután az Ellenzéki Kerekasztal sorsa?

- Az Ellenzéki Kerekasztal nem választási koalíció, és nem is egy későbbi kormányzati koalíció igényével jött létre. Ez egy érdekközösség. A benne résztvevők valamennyien a fair játékszabályok kialakításában voltak érdekeltek. Abban, hogy a politikai szereplők színrelépésének olyan szabályai jöjjenek létre az elkövetkező választáshoz, amelyek lehetővé teszik a legkülönbözőbb társadalmi erők megszerveződését, fellépését, és közel egyenlő esélyekkel történő megmértetését.

Ha ezeken túljutunk, akkor az Ellenzéki Kerekasztal betöltötte feladatát, és fel fog oszlan. Nem az volt ugyanis a feladata, hogy a monolit kommunista hatalmi tömbbel szemben egy másik monolit ellenzéki tömböt állítson, s e két tömb küzdjön egymással. Csupán a játékszabályok kialakítását tűzte ki célul, s ha ezek a játékszabályok adóttak, természetesen ezeken belül ki-ki mást és mást fog játszani. Összegezve elmondhatom, hogy bár a nemzeti egyeztető tárgyalások eredményével néhányan a résztvevők közül nem vagyunk elégedettek, hiszen ezért is nem írtuk alá a megállapodást, mégis az Ellenzéki Kerekasztal jelentősége rendkívüli. Mondhatnám, hogy az ellenzéki szervezetek megszületése után a legjelentősebb esemény az 1989-es év első felében. Jelentőségét az adja, hogy

sikerült olyan súlyú tárgyaló partnerré formálni az ellenzékét, amelynek nyomása alól az MSZMP nem térhetett ki.

Ez a nyomás jelentős szerepet játszott abban is, hogy a reformerők az MSZMP-n belül felülkerekedtek. Ha ez a nyomás nem lett volna ilyen határozott, és nem ragaszkodtunk volna feltételeinkhez a tárgyalások megindulása előtt, akkor ezeket a tárgyalásokat még ma is a Grósz–Fejti vonal tartaná a kezében. Bizonyos sikereket a fundamentalista szárny könyvelt volna el, ezzel megerősítette volna pozícióját. A következetességünknek köszönhetően olyan helyzet alakult ki a kommunista párton és az államapparátuson belül, hogy ma már mindenki úgy érzi: szükséges felmutatnia tárgyalóképességét az ellenzékkel. Másként ugyanis nem biztosíthatja saját jövőbeni politikai szerepét.

– Ebben nem kis szerepet tölthettek be a helyi ellenzéki kerekasztalok is.

– Igen. A helyi ellenzéki kerekasztalok megszületése váratlan, de könnyen magyarázható. Vidéken a félelem és a hatalmi összefonódás sokkal erősebb, ezért szükségszerűen szorítja össze a legkülönbözőbb ellenzéki erőket. A saját biztonságuk követeli meg, hogy erősen összefogjanak. Megszületésük ugyanakkor politikai érettségről is tanúskodik, hiszen a saját feltételeik alapján bocsátkoztak tárgyalásokba a helyi hatalommal. Ezek a tárgyalások jól mutatják, hogy a valódi egyeztetések két fél között folynak: a kommunista párt illetve a helyi tanács, és az ellenzéki kerekasztal között.

Ez is tükrözi, hogy a nemzeti tárgyaláson ülő harmadik oldal csak látszatra társadalmi erő, nincs kiemelt helye a politikai színpémben.

– Az MSZMP művi konstrukciója?

– Igen, ez egy művi képződmény. Teljesen helyes volt az Ellenzéki Kerekasztal politikája, miszerint eredetileg nem volt hajlandó elfogadni tárgyaló partnernek. Mint várható volt, a tárgyalások folyamán ez az oldal fokozatosan el is jelentéklenedett. A két legnagyobb szervezetet, a SZOT-ot és a Népfrontot – amelyek még leginkább igényt tarthattak volna valamilyen módon a tárgyalásokra – ez igen kellemetlenül is érintette.

– Tulajdonképpen kijátszották magukat a politikai küzdőtérrel azzal, hogy beültek a harmadik oldalban résztvevők soraiba?

– Igen, ez történt. Kínos helyzetében a SZOT ki is vonult a tárgyalásokról. A Népfrontról viszont az a véleményem, hogy semmilyen létjogosultsága nincs, és egyszerűen nem tartható fenn a továbbiakban.

– Miért?

– A Népfront az egypártrendszer koalíciós szervezete, a kommunista párt transzmissziós szíja. A diktatúra rendszerében vagy lehetetlen volt a különböző helyi kezdeményezések, egyesületek, körök megalakulása, klubok létrehozása, vagy depolitizált formában bekényszerítették a Népfrontba. A Népfront ezért sosem mozgalom volt, hanem inkább szűrő. A cenzúrának egy speciális intézménye, amely nem írásműveket cenzúrázott, hanem társadalmi és politikai szervezeteket.

A Népfront a politikai pártok megszületésével kínos helyzetbe került. A pártok, amelyeknek eredetileg koalíciós gyűjtőhelye lenne, kijelentették, hogy nem kérnek ebből a szervezetből. A Népfront ezek után súlytalanná vált, nincs indoka létének. Ha következetes akarna lenni elveihez, akkor fel kellene oszlatnia önmagát. Ezt természetesen nem akarja megtenni, hiszen egyrészt saját bürokráciájának külön érdekei vannak, másrészt a kommunista párt bizonyos körei még nem tettek le arról, hogy ezzel a szervezettel manipuláljanak. A Népfront kijelentette, hogy ő a pártonkívüliek pártja. Ez nevetséges álláspont, senki sem tarthat igényt arra, hogy azoknak a nevében lépjen fel, akik ezzel nem bízták meg. Ez éppen olyan, mintha én kijelenteném, hogy a nemdohányzók pártját képviselem, mert én nem dohányzom.

A kommunista párt, készülve az elkövetkezendő választásokra, számol azzal, hogy a rá eső szavazatok száma lényegesen megcsappan. Számba kell vennie, hogy kikkel tud potenciális koalíciót alakítani. Az ellenzéki szervezetek csak másodsorban jönnek számításba. Elsősorban azokat a szervezeteket részesíti előnyben, amelyek már a múltban is léteztek. S ezek egyike a Népfront.

– Ennek révén könnyen tudják manipulálni a választókat, hiszen egy semlegesebben hangzó HNF elnevezés mögé kommunista jelöltet bújthatnak adott esetben.

– Igen, ez a veszély a választásoknál. Ezenfelül van egy olyan potenciális köre a képviselőjelölteknek, akikre sokan hajtanak. Ilyenek például a lelkeszek. Velük kapcsolatosan is szüksége van a kommunistáknak a Népfontra.

A mi álláspontunk világos. Nem akarjuk megtiltani a Népfrontnak, hogy ugyanolyan politikai szervezetté váljon, mint bármelyikünk. De akkor ugyanolyan feltételekkel kell a játékba szállnia, mint nekünk. Szét kell osztania az infrastruktúráját, le kell mondania a hatalmas költségvetési támogatásról, amelyet jelenleg élvez; nyilvántartott tagsággal kell rendelkeznie, és csak természetes személy lehet a tagja.

– *Megjelent a politikai színtéren egy másik, szerintem némileg hasonló szerveződés, a Demokratikus Magyarországért Mozgalom. Ez hova sorolható?*

– Ez az MSZMP-n belül lefolyt, és jelenleg is tartó hatalmi harc egyik terméke. Pozsgay Imre óvatossága hozta létre arra az esetre, ha kiszorulna a hatalomból, illetve ha pozíciói gyöngülnének. Ez a képződmény önmagában is vicces. Már létrehozásakor látszott, hogy olyan, mint egy mélyhűtött étel: előre megfőzöm és berakom a frizsiderbe, azért, hogy ha éppen szükségem lesz rá, akkor elővegym és fölmelegítem. Pozsgay Imre most ezt csinálta. Előre megfőzte magának a Demokratikus Magyarországért akciót, majd lehűtötte. Most újra elővette egy kicsit, s aztán megint visszateszi. Mintha nem tudná, hogy az az étel, amelyet a mélyhűtőből sokszor elővesznek, majd visszateszik, az megromlik.

– *Az Ellenzéki Kerekasztal bemutatása és a harmadik oldal értékelése után kíváncsi vagyok arra, miként látod a tulajdonképpeni ellenfelet, ezt a reformigyekezetű kommunista pártot?*

– Én úgy látom, mint a mesében. Csak egy mesével tudom leírni. Van a sztálinista ördög, s ennek a gonosznak van ezernyi gyermeke. Ezek a különböző párttitkárok, a nomenklatúra emberei, szerte az országban. Ám van a legkisebb fiú, akinek volt egy álma valamikor: a demokratikus, többpártrendszerű Magyarország. Ez a legkisebb fiú is kommunista volt, de mégsem olyan, mint a többi. Elkezdte szívós harcát, hogy ezt az álmát megvalósítsa. Mászott egyre feljebb a ranglétrán, hogy olyan pozícióba kerüljön, ahonnan már megvalósíthatja – a család akarata ellenére – azt a demokratikus álmot. A kérdés az, hogy ki legyen ez a legkisebb fiú a nyugati médiák szemében?

Egy évvel ezelőtt Grósz Károllyal kísérleteztek. Akkor Amerikában Gorbacsov „unokaöccseként” szerepeltették, mint magyar reformert. Holott, ha egy kicsit odafigyeltek volna, akkor tudták volna, hogy Magyarországon Grósz Károlyt nem tartja senki semmilyen értelemben reformernek.

Ettől a változattól el kellett állni. Erre a szerepre most az utóbbi időkben leginkább Pozsgay Imre mutatkozott alkalmasnak. Az ő változatuk szerint egy tervezett reform folyik, melyet a kommunista párt reformszárnya kezdeményez. Ők lépésről lépésre, egy tervnek megfelelően hajtják végre a reformokat. Egy olyan közegben, melyben az ellenzék gyakorlatilag jelentéktelen, nincs is igazán szerepe.

Ez a rendkívül hamis kép 1989 őszéig maradt fenn. A kommunista párt ugyanis semmit nem kezdeményezett. Ennek a kommunista pártnak a történelmi jelentősége mindössze az – ami ugyanakkor nem kicsi –, hogy a társadalom és az ellenzék

kihívására nem fegyverrel válaszolt. Nem letörni próbálta, hanem új technikákkal, új módszerekkel magába olvasztani, átalakítani a kihívásokat. Így kísérett meg színen maradni.

– Hogyan fogalmazható meg a magyar társadalom kihívása?

– Ennek gyökerei a részleges reformokban vannak. A környező szocialista országokkal szemben ezek teremtették meg a lehetőségét, hogy a magyar munkásság és a falusi lakosság elégedetlenségét, „főlös” energiáját gazdasági térre tereljék. A parasztság 80%-a folytat magán mezőgazdasági árutermelést, a lakások több mint háromnegyede magánérőből készül. Nyitott a lehetőség, hogy a munkások kiváljanak a nagyüzemekből, és a második gazdaságban, gmk-ban próbáljanak egyéni életstratégiákat fölépíteni.

A probléma akkor következett be, amikor ezek a kerülő utak kezdtek bedugulni. A mezőgazdaságban túltermelési válság tört ki. A kormányzat nemcsak áthárította a lakásépítés terhét a lakosságra, hanem még gazdagodni is kívánt belőle: folyamatosan emelte az építőanyagárakat, és a szolgáltatásokat is megpróbálta adókkal megcsapolni. Minderre a koronát a személyi jövedelemadó-rendszer tette föl. Pontosabban, nem is maga az adó, hanem az a féléves oktatás, amelyet a TV-n, rádión és a sajtón keresztül folytattak 1987-ben. Ebben, mint egy felvilágosító tanfolyamon, elmagyarították a lakosságnak: „Be vagytok kerítve! Nincs menekvés! Nincsenek további kerülő utak! Utolértünk titeket. Az a többletenergia, amit most pénzkeresésbe öltök, azt is meg fogjuk csapolni!”

Ez volt az a pillanat, amikor – hogy bolsevik kifejezéssel éljek – a lakosság fokozatosan öntudatra ébredt. Ez volt a kádári kompromisszum vége, és az általános elégedetlenség kezdete. Ez volt az, amikor Kádár János népszerűsége minimálisra zuhant, s személye elvesztette azt a „jó királyi” státust, amelyben korábban volt. A relatív jólétre épülő hazugságvár összeomlása tette lehetővé azokat a változásokat, amelyek történtek.

A változásokat segítette az is, hogy a kommunista párt megrendült. Kádár János olyan mértékig ragaszkodott a hatalmához, hogy nem előre tervezetten, hanem puccs formájában került sor 1988 tavaszán a személyi váltásokra, ahol szövetkezett ellene a „balos” Grósz–Fejti–Berecz vonal, és a Pozsgay–Nyers fémjelezte „jobbos” ellenzék.

– Mint Cézár megölésénél, amikor még a kedvelt Brutus is szúrt...

– Igen... „Te is fiam, Brutus?” ...Te is fiam, Grósz? Mindenki összefogott ellene. Eltávolítása egy rendkívül bizonytalan állapotot eredményezett, és nyílt hatalmi harchoz vezetett. Ez a hatalmi harc napjainkban is tart. A szereplők – s ez Pozsgay

maguknak bázist teremteni, hanem – először a szocialista országokban, először az utóbbi 30 évben – a pártjukon túl, a pártonkívüliek köréből.

A nyílt hatalmi harc és a lakossági elégedetlenség mellé sorolnám az ellenzék tevékenységét, amely gyakorlatilag föllazította a kulturális szférát. Új morált teremtett, új elvárásokat elég széles réteg számára. Mindezek együttesen eredményezték mindazt, ami eddig lezajlott Magyarországon. Kikényszerített, folyamatos sodródás volt ez, amelyben a kommunisták megannyi kis engedménye már megadásuk pillanatában is nevetségessé vált. Olyan pszichikai helyzet állt elő, amelyben a lakosság még csak komolyan venni sem tudta, valahányszor visszaléptek kettőt, közölve, hogy ezt ők kezdeményezték. Ezzel eleve komikus szerepbe sodródtak, s teljesen hiteltelenné váltak. Ebben nem volt és nincs is megállás.

Mindezek után Magyarországon nem az az alternatíva, hogy vagy egy sztálinista restauráció következik be, vagy megnyílik az út a demokráciába. Leginkább attól kell tartani, hogy valami a kettő közötti jön létre. Nagyon nehéz megérteni ugyanis, hogyan lehet demokratikus jelszavakkal egy nem demokratikus rendszert létrehozni. Egy formálisan többpártrendszerű egypártrendszert, ahol egy centrum hatalmát más körülmények között építik föl. A jelenlegi kommunista párt a jövőben gondolkodik. Olyan új szerepeket igyekszik kitalálni, amelyekben átmentheti magát. Ez az úgynevezett megújuló, magát szocialistának nevező párt egy egészen más taktikával dolgozó, más típusú kommunista párt, mint az eddigi. Mások a veszélyei is.

– Miben állnak ezek a veszélyek?

– Hogy a megújulást nem intézményes garanciákkal kívánja megteremteni, hanem személyi politizálás révén. Megpróbálja az ellenzéki pártokat személyes alkuk révén külön-külön felhasználni. Ezt jól megfigyelhettük a nemzeti egyeztető tárgyalások végső szakaszában. Ez vezetett ahhoz is, hogy az Ellenzéki Kerekasztal korábban eredményes egysége megbomlott, és olyan kompromisszumos megoldás született, amelyet az SZDSZ és a Fidesz nem vállalhatott, amihez a nevét nem adhatta. Nem vagyunk hajlandóak belemenni ugyanis olyan alkukba, amelyek eltorlaszolják a további átalakulás, egy valódi nyugat-európai típusú állam kialakulásának útját.

– Ez a jelenlegi megállapodás, úgy gondolod, eltorlaszolná?

– Igen, eltorlaszolhatja. Egy köztársasági elnök, aki olyan jogosítványokkal rendelkezik, amivel most fel kívánják ruházni, féltő, hogy megint a társadalom bizonyos köreit emeli a társadalom fölé. Csak más módon, mint korábban. Azok

a megoldások, amelyekkel a pártvagyont átmentik, s amelyekkel jelenleg is a reprivatizálás zajlik, a még meglévő apparátust próbálja járadékos szerepbe juttatni. Megakadályozza, hogy sokszereplős piacgazdaság kialakulhasson, mert az eddigi menedzseri réteget emeli át tulajdonosi szerepekbe. Ezek a szerepek Nyugaton szétváltak. Összekeverésük az iparbárók uralmának modernizált változatát teremtheti meg. Ugyanígy a valódi pluralizmus és sajtószabadság eltorlaszolását jelentheti, ha a médiákban a legfőbb részvényes egy olyan párt, amely az elkövetkezendő választásoknál nem tarthat többre igényt, mint legfeljebb 20–25%-os támogatásra.

– Mi várható a továbbiakban?

– Valószínű, hogy lesz egy kiélezett választási kampány, amelyben természetesen a kommunista párt ellen irányul az ellenzéki pártok propagandájának az éle. Az is világos ugyanakkor, hogy míg a kommunista párt potenciális bázisa állandó, se feljebb, se lejjebb nem megy, addig az ellenzéken belüli eloszlás igen rövid időn belül is jelentős változásokon mehet át. Az egyes ellenzéki pártok ennek következtében rá lesznek szorítva, hogy saját különösségüket mutassák fel. Megteremtsék saját egyéniségeiket, akikből kitűnhet, hogy miben különbözik egyik párt a többitől, s miért ők képviselik azt az utat, melyet szerintük követni kellene. Mindez azt jelenti, hogy egyszerre szövetségesei és riválisai is lesznek egymásnak, ami elég kényes és nehéz kampányfeladatot jelent. Remélhetőleg – csak bízni tudok ebben – a választási küzdelem ezzel együtt sem lesz eldurvult és gusztustalan.

– E kampány során várhatóan jó néhány új arc tűnik fel majd a politikai életben. Látsz-e olyan nagyformátumú politikust vagy jelöltet, aki meghatározó lehet? Olyan karizmatikus személyiségeket, akik köré csoportosulva sikerrel lehetne számítani egy radikálisabb elmozdulásra?

– Egyelőre nem nagyon látok ilyeneket. Felszínre kerülésükhöz nagymértékben hozzájárulhat maga a választási kampány, hiszen karizmatikussá csak olyan személyek válhatnak, akiknek egyáltalán van esélyük arra, hogy ismertté legyenek. Ilyen lehetőség nélkül legfeljebb szűk körben lehet valaki karizmatikus.

A kommunisták körében sem látok igazán meghatározó egyéniségeket, annak ellenére, hogy számukra a nyilvánosság minden eszköze adott. Leginkább politikus alkatnak Pozsgay Imre látszana. Ám hogy ez mennyire csak látszat, és mennyire valódi karizma, azt – ismétlem – csak nyílt küzdelem döntheti el. Mellesleg úgy érzem, az elmúlt negyven évben kommunista politikusnak az adott leginkább

népszerűséget a közvélemény előtt, hogy bár az illető ugyan kommunista, de mégis a legkevésbé látszik annak. Ez nagy tőke, mindaddig, amíg egy párt van. Valódi versenyben, melyben már igazi pártok vesznek részt, felszínre kerülhetnek – és remélem, felszínre is kerülnek – azok, akik az eljövendő időszak meghatározó személyiségei lehetnek.

– Ezekben a beszélgetésekben azt is kutatom, ki miként került az ellenzékbe? Belőled hogyan lett ellenzéki? Politizált valaki a családobdól?

– Bár a szüleim közvetlenül soha nem politizáltak, de a családi tradíciókban a politizálás soha nem számított idegen dolognak. Sőt! Űknagyapám az a Szemere Bertalan, aki az 1848-as kormány belügyminisztere, a második kormánynak pedig miniszterelnöke volt. Én az ő bútorai között nőttem fel, övé az otthoni két íróasztal közül az egyik. Az ő fia, Szemere Attila országgyűlési képviselő volt. Másik dédnagyapám politikai újságírással foglalkozott.

Családunkban magától értetődő, hogy azzal foglalkozzunk, amivel szeretnénk. Ha ez éppen a politika, akkor a politikával. Természetesen ehhez az is kellett, hogy politikai szerepek kínálkozzanak. Az elmúlt 15 év nyílt politikai szerepet nemigen kínált. A „másik oldalon”, a kommunista párton belül sem voltak ilyen keretek. Ott pusztán a csúcson lévőknek volt megengedve, hogy politikusként viselkedjenek. A többiek alattvalói szerepkörre voltak kárhóztatva.

– Azért ebben az időszakban már működött a demokratikus ellenzék!

– Működött, de ott sem nyílt lehetőség a politikusi pályára. Nem voltak meg a feltételek. A demokratikus ellenzék rendkívüli önmérsékletéről, mondhatnám stílus-érzékről tett tanúbizonyságot, mikor nem kívánt létrehozni politikai szervezetet, hiszen ez csak egy szektajellegű kis szervezet lehetett volna. Ehelyett illegális lapok és kiadványok, többek között a Beszélő köré építettek ki egy ellenzéki kultúrát, amely teret engedett a rendszer kritikájának.

– Kik tartoztak ide?

– Elsősorban azok, akiket kizártak az állásukból, vagy a hivatalos nyilvánosságból. Ők rendkívüli egyéni áldozatok árán vállalták a körhöz tartozásuk következményeit.

– Te is közéjük tartoztál?

– Nem, én nem tartoztam közéjük.

- Téged nem bocsátottak el az állásodból?

- De, 1981-ben. Ez azzal függött össze, hogy kiutasítottak Lengyelországból, ahol néhány kollégámmal az ottani mezőgazdaságot tanulmányoztam.

- Miért utasítottak ki?

- Az igazi okot ma sem tudom. Csak feltételezem, hogy a Magyar Belügyminisztérium kérésének tettek eleget.

- Hogy történik egy ilyen kiutasítás?

- Azzal kezdődik, hogy az embert figyeli a titkosrendőrség. Bennünket is figyeltek. Erre az ott-tartózkodásunk első néhány napja után jöttünk rá. Interjút készítettem a mezőgazdasági miniszterhelyettessel, és amikor onnan távoztunk, a tolmácsunk figyelmeztetett, követnek bennünket. A buszmegállóban „teszteltük”, hogy tényleg megfigyelés alatt vagyunk-e. Ez úgy történt, hogy ott négyféle járat volt, megvártuk mind a négyet, s akkor rögtön kitűnt, ki az, aki egyikre sem száll fel. Ő volt az, aki követett bennünket. Elindultunk, ő is elindult. Igen komikus volt: egy autóstáska volt a kezében, s mikor mi elindultunk, akkor félrevonulva lehúzta a táskacipzárját, belebeszél, majd visszahúzza. Miután lebukott előttünk, jönnie kellett egy másiknak. Egy idő után kissé fárasztó volt a dolog, mert mindig föl kellett fedezni a követőnket. Ezért kialakult egy olyan metakommunikáció, amelyben ő tudta, hogy mi tudjuk, hogy ő az, de mi nem jeleztük nyíltan, hogy tudjuk, hogy ő az, mert nekünk így kényelmesebb. Ő pedig úgy tett, mintha nem tudná, hogy mi tudjuk, mert neki kellemetlen lett volna, ha állandóan lebukik. Mintegy 8 kocsit és 12 embert tudtunk így azonosítani. Természetesen az elején nem figyeltük, csak az utolsó néhány napban. Az is egészen világos volt, hogy ez Magyarországról kért akció.

- Miből gondoltátok?

- Túl nagy volt a stáb ahhoz képest, hogy nekünk semmilyen jelentőségünk nem volt ott azon a terepen. Nyilvánvaló, hogy egy baráti ország kérését teljesítették. Munkarendben dolgoztak, tehát eléggé bürokratikus módon, és nem intenzíven. Reggel 4-kor kezdődött a műszakjuk a szállodánk előtt, és este 10-kor befejeződött. Akkor hazamentek. Lejárt a munkaidő. Ehhez képest mi este 10 és reggel 4 között nyugodtan konspirálhattunk volna, vagy bármilyen illegális tevékenységet végezhattünk volna, mert a titkosrendőröknek akkor pihenőideje volt.

Az utolsó előtti napon két kollégámat kidobták. Ők meghívásra voltak kinn a Szövetkezeti Kutatóból. A lengyel Belügyminisztérium utasította az ottani intézetet, hogy fejezzék be a meghívást, és küldjék haza a kollégáimat.

Nekem nem volt konkrét meghívóm, ezért engem a rendőrség hívott meg. Kaptam egy idézést, hogy menjek be. A feleségem, aki a hét végén látogatóban szintén ott volt, ugyancsak kapott egy idézést. A portásnő a Szolidaritás embere volt. Bizalmasan közölte: ne írjuk alá az idézés átvételét, mert akkor – ha akarunk – nyugodtan távozhatunk. A feleségem el is utazott. Én viszont még maradtam, mert voltak megbeszélte interjúim, és azokat szerettem volna befejezni. Így be kellett mennem a rendőrségre. Ott beleütöttek egy piros bélyegzős vízumot az útlevelembé, ami azt tartalmazta, hogy 24 óráig érvényes, tehát aznap el kell hagynom Lengyelországot.

– Mit mondtak, miért utasítottak ki?

– Kérdéseimre azt válaszolták, hogy tudom én azt nagyon jól. Ennyivel intézték el.

– Itthon volt valami következménye ennek?

– Csak annyi, hogy elveszítettem az állásomat a Világgazdasági Kutató Intézetben.

– Mihez kezdte ezután?

– Az elbocsátás miatt Munkaügyi Bírósághoz fordultam. Nem mintha sok reményem lett volna, pusztán az ügy politikai jellegét szerettem volna bizonyítani. Ez utóbbit sikerült is elérnem. Szerencsémre Hankiss Elemér felvett értékszociológiai kutatócsoportjába. Később ez a csoport a Szociológiai Intézetbe került, amely szintén a Magyar Tudományos Akadémia egyik intézménye, így ismét ki akartak rúgni. Ekkor azonban már kompromisszummal zárult a küzdelem köztem, az Akadémia és a Belügyminisztérium között. Az Akadémia hajlandó volt fizetni engem három évig, azzal a feltétellel, ha nem akadémiai intézménynél helyezkedem el. Ekkor a Szövetkezeti Kutató Intézet igazgatója, Gyenes Antal, odavett magához. Egy olyan intézménybe, ahol a huszonegynéhány kutatóból az 1979-es aláírási kampányban tizenegyen vettek részt. Ez egy ellenzéki séggyel rendkívüli mértékben átitatott intézet volt. Az egyetlen Magyarországon, ahol például a Beszélőt hosszú éveken keresztül nyíltan árusították, bárki megvásárolhatta.

– Mivel haragítottad magadra a hatalmat?

– Én egy példastatuálási kampány része voltam. A Politikai Bizottság ugyanis 1981 januárjában határozatot hozott, hogy a „kettős állampolgárságot” fel kell számolni, azaz állami státusban nem dolgozhatnak azok, akik az ellenzéki sajtóban írnak. Én ugyan még nem írtam akkor az ellenzéki sajtóban, de a kapcsolatom

teljesen nyilvánvaló volt az ellenzéki emberekkel. Továbbá jártam Lengyelországtalban, és ott érintkeztem bizonyos személyekkel. Tehát alkalmasnak látszottam erre a szerepre.

Ehhez járult, hogy rendkívül fiatal voltam. Úgy érezték, ha engem kirúgnak az állásomból, az nem fogja a szakma szolidaritását megmozgatni. Ebben tévedtek. Ma is nagy szeretettel gondolok vissza arra a 35 közgazdászra, akik tiltakoztak az elbocsátásom ellen. Az akkori Pénzügyi Kutató Intézet jelentős része, a Közgazdaságtudományi Intézet jelentős része, személy szerint Tardos Márton, Jánossy Ferenc, Juhász Pál, Lengyel László, Mihályi Péter és még sokan mások. Még a Közgazdaságtudományi Intézet KISZ bizottsága is határozatban fejezte ki tiltakozását az elbocsátásom miatt. Tehát a hatalom nem tudta sikeresen abszolválni a megfélemlítési kampányt. Így én újra visszakerültem egy hivatalos helyre. Ezzel egyidejűleg bekerültem abba a körbe is, ahol a Beszélő született.

- Hogyan született a Beszélő?

- 1981 végén a Beszélőt majdan kiadók köre elhatározta, hogy indít egy ellenzéki lapot. Ezzel egy időben, teljesen véletlenül, megkeresett egy barátom: Orosz István, aki orosz-magyar szakos tanár. Ő Dunabogdányban lakott. Ismerve Kis Jánoshoz fűződő baráti kapcsolatomat, arra kért: ajánljam fel Kiséknek, hogy ő hajlandó illegális anyagokat nyomtatni, amennyiben egy stencilgépet helyeznek el nála. Ez a kapcsolat létre is jött. A 81-es év második felétől a Beszélő első tizenkét száma – a 8. szám kivételével – Orosz Istvánéknál készült. Kézenfekvő volt, hogy a kapcsolatot a szerkesztőség és Orosz István között én tartsam. Három és fél éven keresztül én voltam az összekötő. A Beszélő mindvégig nem bukott le.

- Elterjedtek olyan híresztelések, mely szerint a Beszélő azért nem bukott le, mert nem akarták lebuktatni. A hatalom szemhunyása mellett tevékenykedhetett. Mi igaz ebből?

- Semmi. Ez teljes képtelenség. Orosz, aki a lapot nyomta, közben a Magyar Nemzeti Bank visegrádi üdülőjében volt portás és kertész. Ebbe az üdülőbe járt évente többször is Kádár János. Ott szokott volt pihenni. Elképzelhetetlen, hogy a Belügyminisztérium fizikai közelségbe engedje az ország akkori első emberét egy olyan ürgéhez, aki a legjelentősebb szamizdat kiadvány állandó nyomtatója. Ez azt jelenti, hogy egyszerűen nem tudtak róla, másként ezt a helyzetet nem engedték volna fennmaradni.

Vagy mondok még egy esetet. Egy más ügyben kezdett nyomozni a rendőrség, valahol egy illegális kiadványokkal teli raktárat lekapcsoltak. A rendőrök kiszálltak Oroszék lakására is, ahol éppen folyt a nyomdai munka. Csöngettek, majd kopog-

tattak, de természetesen nem nyitottak ajtót. Vagy másfél órát vára­koztak, s utána elmentek. Elképzelhetetlen, hogy ha tudják azt, hogy ott egy nyomda van, akkor ne foglalják le, vagy ne menjenek be.

Ugyanakkor a Hírmondó és egyéb szamizdatok sorozatosan buktak le. Ezeket más technikával, az állami nyomdákban dolgozó munkásokkal összejátszva állították elő. Bár Demszkyéket nem tartóztatták le, de Nagy Jenőhöz rendszeresen kijártak a lakásra. Ott mindig találtak nyomdagépet, meg nyomtatványokat is bőséggel, ezeket állandóan elvitték. Tehát nem igaz az, hogy a hatalom a szamizdatot nem akarta lebuktatni. Mint ahogy azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy amikor az állásomból kirúgtak, és folyt a hecckampány ellenem, akkor ne használták volna ki még ezt a vádpontot is velem szemben.

Az az igazság, hogy a Beszélő szerkesztése és kiadása jól szervezett konspirációval folyt, és ezért nem bukkott le. Itt tehát illegálisan tevékenykedtem. Ettől függetlenül, illetve evvel párhuzamosan részt vettem az aláírási kampányok nagy részében. Ezt a tevékenységet nyíltan vállaltam.

1987-ben a demokratikus ellenzék előállt a Társadalmi Szerződéssel, saját politikai programjával. Ezzel egyidejűleg folyt a Monor-II. előkészítése, megszületett a „Százak levele”.

– Ez mit tartalmazott?

– Az igazi üzenete – felszólítás formájában a képviselők számára – az volt: eddig nyugodtan viselkedhettek annak megfelelően, hogy a parlamentnek semmilyen szerepe nem volt a politikai életben; most viszont legyenek szívesek tudomásul venni, hogy a jövőben senki nem nézi el nekik, ha nem képviselőhöz méltóan vesznek részt a parlament munkájában. Ez nem sikerült nekik azóta sem, tisztelet a kevés kivételnek.

1987 augusztusában született meg a Magyar Demokrata Fórum. Erre válaszlé­pésként jött létre a Szabad Kezdeményezések Hálózata, mintegy kiskoalícióként. Egészen eddig a pontig a magyar demokratikus ellenzék formálásában semmilyen vezető vagy kiemelkedő szerepem nem volt.

– Meddig?

– Jelentősebb szerepbe akkor kerültem, amikor a Hálózat átalakult Szabad Demokraták Szövetségévé, 1988 novemberében. Azon kevesek közé tartoztam, akik az átalakulást elkerülhetetlennek, és keményen keresztülviendőnek tartották. Azt kellett felismernünk, hogy az egész demokratikus ellenzék ellehetetlenülésével fenyeget, ha nem teremtjük meg a megfelelő szervezeti formát, határozott arculatot és tiszta ideológiát. Négyen voltunk, akik ezt nagyon erősen képviseltük: Szabó

Miklós, Kőszeg Ferenc, Kenedi János és jómagam. Akkor beválasztottak a Szabad Demokraták Szövetségének ügyvivői testületébe.

– Ezt követően felgyorsultak az események. Ez év május elsején a Független Szakszervezetek majálisát szerveztek a Városligetben. Ennek egyik rendezvénye a Jurta Színházban az a bemutatkozás volt, ahol az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek képviselői találkoztak a közönséggel. Te képviselted az SZDSZ-t, nagy sikerrel. A találkozót a televízió is közvetítette. Az adást az ellenzék megbízásából Jancsó Miklós felügyelte. Ő jegyezte meg, hogy nehézségei vannak, mondván: „nem lehet egész este Magyar Bálint-showt adni.” Kétségtelen, hogy nagy hatású előadó vagy. Valóban létezik Magyar Bálint-show?

– Valójában én előadónak nem vagyok jó; összefüggő, hosszú előadásra nem vagyok alkalmas. Ezzel szemben – valószínűleg a vérmérsékletem teszi – vitahelyzetben figyelmet tudok kelteni. Pontosabban az a fegyelmetlenségem, hogy nyíltan megmondom, amire gondolok. Nos, ez eddig nemigen volt szokás, és talán ezért hatásos. Nem próbálom magam tartani az ellenzéki szervezetek közötti etiketthez sem. Adott esetben kritikus vagyok más szervezeteknek, de azt kell mondanom, a saját szervezetünknek is. Amikor Kenedi Jánossal megírtuk a hozzászólást a Hálózat átalakításának szükségességét ecsetelve, saját barátaink kifogásolták a túl kritikus hangvételt. Ebből nem voltunk hajlandók engedni, és úgy érzem, igazunk volt.

Mivel az SZDSZ nem akar mindenáron a hatalomba kerülni, nem kényszerül arra, hogy mindent a hatalom elérésének rendeljen alá. Így őszintén beszélhet saját gyengeségeiről, de rámutathat mások hibáira is. Ez teremt talán olyan helyzetet, hogy hitelesnek számít amit mondunk, vagy mondok. Talán ez ad bizonyos feszültséget a mondanivalómnak, ami átragadhat a közönségre is.

– Az ellenzéki tevékenység egészen a közelmúltig nem volt veszélytelen. Tudomásom szerint te is azok közé tartozol, akik fenyegető levelet kaptak. Érték atrocitások ezenkívül?

– Csak egyszer kaptunk fenyegető levelet a mi szervezetünkben, vagy harmincan-negyvenen, az áprilisi közgyűlésünk előtt. Nem érzem magam különösebben veszélyeztetve az ellenzéki tevékenységem miatt. A félelem – véleményem szerint – egyébként is főleg alkati kérdés. Az emberek mástól és mástól félnek. Én attól a tevékenységtől, amit végzek, nem félek.

– Mi az, amitől félsz?

- Más konfliktusokat nehezebben viselek.
  - Például?
- Például nem tudok a boltban veszekedni az eladóval, ha véletlenül becsap...
  - Tehát a mindennapi életnek ezeket az apró konfliktusait...
- Igen, azokat kerülöm, mert nem nagyon bírom.
  - Nem veszed föl a harcot?
- Nem. Ott nem.

- Most jó néhány párt és szervezet tűzte zászlajára a jelszót: Isten, Haza, Család. Ezek a fogalmak megjelennek-e az SZDSZ programjában?

- Az SZDSZ világi párt. Mi nem az emberek vallásos hitét akarjuk védelmezni vagy tagadni. Hanem védjük minden ember jogát arra, hogy gyakorolhassa a hitét, továbbá hogy eldönthesse, hívőként kíván élni vagy sem.

A „haza” kérdésére térve, egyik jelszavunk: „Szabad hazában európai magyarságot!” Az „európai” az jelző is. Úgy érezzük, hogy az a „magyarság”, amely az elmaradottságból próbál erényt kovácsolni, misztikus értékekkel felruházni, az konzervatív fogalom. Modern, demokratikus nemzetként tudjuk csak a magyarságunkat elképzelni.

Az elmúlt negyven év politikája többé-kevésbé egyforma családmódelit tudott csak elképzelni. A nőket bekényszerítették a munkába, hiszen egy család két kereset nélkül képtelen volt önmaga fenntartására. A családhoz tartozó magánszférát oly mértékben szorították vissza, hogy az szüntelen küzdelem és frusztráció terepévé vált. Kinek-kinek saját joga, hogy milyen formában, milyen családi struktúrában kívánja az életét élni. Ennek a jognak az elismeréséhez kívánunk olyan társadalmi rendszert létrehozni, amelyben a választás elvi szabadságából gyakorlati szabadság is lesz. Minden család eldönthesse: kívánja-e, hogy mindkét felnőtt tagja kereső foglalkozást űzzön, vagy más módon kívánnak élni. A társadalom ismerje el a gyermekneveléssel járó erőfeszítéseket társadalmilag hasznos munkaként. Nem ideális családmódelleket kívánunk propagálni, hanem választási lehetőségeket teremteni mindenki számára, hogy ebben a vonatkozásban is úgy rendezze be a saját életét, ahogy legmegfelelőbbnek, a leginkább élhetőnek tartja.

- Beszélgetésünket júliusban kezdtük meg, s megszakításokkal augusztusban, szeptemberben, októberben folytatjuk. Ennek az az oka, hogy te az Egyesült Államokban vagy, és csak időnként egy-egy hétre látogatsz haza. Milyen célból vagy távol?

– Washingtonban, a Wilson Centerben vagyok ösztöndíjas ez év augusztusától. Két évvel ezelőtt kértem ösztöndíjat ebbe a kutatóintézetbe a kelet-európai kampányokkal foglalkozó témakörben. Ugyanis könyvet kezdtem írni az 1945 és 1962 közötti időszak falusi kampányairól. Azt vizsgálom, miként hat a politikai kampány mint uralmi technika, mint politikai irányítási eszköz. Ez a féléves ösztöndíj most érkezett meg.

– *Egyébként mivel foglalkozol, hol dolgozol?*

– Tudományos munkatárs vagyok a Pénzügykutató Rt.-ben. Az elmúlt években főleg agrárkérdésekkel, az agrárreform problémáival, valamint az 1945 utáni falusi társadalomtörténettel foglalkoztam.

– *Hogyan szereztél doktori címet?*

– 1977-ben a Világgazdasági Kutató Intézetben egy rövidebb dolgozatot készítettem a lengyel mezőgazdaságról, és azt nyújtottam be a doktori fokozat eléréséhez. A sors iróniája, hogy nem a szociológiai tanszéken pályáztam meg, mert éppen konfliktusban voltam a tanszékvezetővel. A politikai gazdaságtan tanszéken nyújtottam be.

– *Említés történt az életrajzodban két filmről is. Hogyan kerültél a filmezés tájékára?*

– Amikor 1981-ben kirúgtak az állásomból, és folyt a munkaügyi perem, alkalmi munkákat kerestem. Ennek során ismerkedtem meg Juhász Pállal, aki a Szövetkezeti Kutató Intézetben akkor készített elő egy országos felmérést a parasztság rétegződéséről, társadalmi struktúrájáról és második gazdaságbeli viszonyáról. Ennek a felmérésnek a próbaterepe Dunapataj volt. Elmentem vele, és saját érdeklődésemre kezdtem kulákság-történettel foglalkozni. Ebben az időben együttműködés született a Hunnia Filmstúdió és a Szövetkezeti Kutató Intézet között egy ötéves program megindítására, a paraszti élet filmdokumentációjának elkészítésére. Az országban három helyen folyt a forgatás: Dunapatajon, Szentesen és Baranyában, Ibafa környékén. Miután én akkorra már körülbelül 80–100 egykori kulák családot és azok leszármazottait, középparasztokat, egykori gazdag parasztokat ismertem Dunapatajon, kézenfekvő volt, hogy a filmdokumentációs program szociológus felelőse én legyek. Így kerültem összeköttetésbe és filmeztem együtt Schiffer Pállal. „Dunaapáti 1944–1958” címmel háromkötetes dokumentum-szociográfiát készítettem. Ez egy montázs, interjúkkal és eredeti dokumentumokkal Dunapataj történetéről. Ebből született meg „A Dunánál” című film.

– *Mi lett a film sorsa?*

– A dokumentációs programban készült filmek szép sikereket értek el. Említsre méltó a televízióban is bemutatott „Nyugodjanak békében” című alkotás, melyet Havas Gábor és Schiffer Pál készített, majd a „Földi paradicsom”, melyet Szentesen forgatott Juhász Pál Schiffer Pállal egy paradicsomkertész vállalkozóról. Ezután készült el a „Kovbojok”, amelyet szintén Schiffer Pál és Havas Gábor készített Baranyában, tehenész vállalkozókról. A négyrészes „Dávid család” című filmdokumentumot, amelyet Schiffer Pállal és Juhász Pállal készítettünk, ugyancsak vetítette a televízió. Végezetül említem „A Dunánál” című filmet, amelyet Schiffer Pállal közösen készítettünk. Ez a Budapesti Játék- és Dokumentumfilm Szemlén különdíjat nyert 1988-ban, aztán Lyonban egy második helyezést a Nemzetközi Dokumentum Filmfesztiválon, majd szintén fesztiválon mutatták be San Franciscóban is. Ezekkel a munkáimmal teljesen elégedett lehetek.

– *Szociológusként, filmesként a dokumentálható valósággal foglalkozol. A politikában látod-e szerepét a fantáziának?*

– Szerintem nagy szerepe van. Az 1968-as párizsi megmozdulások idején egy falfelirat szövege így hangzott: „Legyetek realisták, követeljétek a lehetetlent!” A demokratikus ellenzék léte maga azt bizonyítja, hogy nem lehet az éppen adott realitásból kiindulni. Ha valaki csak azt célozza meg, ami közvetlenül lehetséges, az azt jelenti, hogy azt veszi célba, amire az adott hatalomtól engedélyt kap. Ilyen értelemben a reálpolitika nem más, mint addig elmenni, ameddig engedik. Ha az ember csak addig megy el, ameddig engedik, akkor soha semmit nem ér el. Ez az úgynevezett reálpolitika csak a bábok szerepébe juttatja az embert, és nem a politikuséba. Ez egyébként állandó konfliktus volt az Ellenzéki Kerekasztalon belül az SZDSZ és a pártok nagyobb része között. Meggyőződése, hogy politikus csak az lehet, aki mer ellentmondani, és aki mer veszíteni. Meri azt a kockázatot vállalni, hogy veszít. Aki a kockázatot nem vállalja, az csak függőségbe kerülhet az éppen hatalomban lévőkől.

– *Tehát ahhoz, hogy eredményes legyen valaki a politikában, feltétlenül szükséges a férfias bátorság, és a hit abban, amit véghez kíván vinni?*

– Igen! És rendkívül fontos még a tartás. Ha valaki emberi jogokért küzd, akkor viselkedjék úgy, mintha ezekkel a jogokkal már rendelkezne. Ne alattvalóként viselkedjen, ne kliensként; mert ha kliensként viselkedik, kliens is marad. Minden intézményváltás, minden politikai változás, amiért most a küzdelem folyik, azt a célt szolgálja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság helyreállítsák.

Mindent ebből a szemszögből nézek. A szabadságot az embertől elvehetik. A méltóság megőrzése viszont mindenkinek a saját feladata. Még akkor is megőrizheti valaki a méltóságát, ha méltatlan körülmények közé próbálják kényszeríteni. Úgy érzem, a demokratikus ellenzék példát kínált arra, hogyan lehet méltóságunkat megőrizni méltatlan viszonyok között is. Ettől a heroikus periódusától eltekintve a demokratikus ellenzék, a Szabad Demokraták Szövetsége most is és a jövőben is olyan rendszerért küzd, amelyben nem hősök szükségeltetnek majd ahhoz, hogy az ember a jogait gyakorolni tudja.

- Ebben a reményben köszönöm a beszélgetést.
